

творчого самовираження, особистісно ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати творчі завдання.

Список використаної літератури

1. Голодюк Л. Методичні рекомендації щодо формування навчально-дослідницьких умінь учнів 5-6 класів на уроках математики : науково-методичний посібник / Л. Голодюк. – К. : ТОВ «СІТПРІНТ», 2013. – 160 с.

Лариса Голодюк. Формирование учебно-исследовательских умений учащихся в процессе коллективного выполнения заданий по математике.

В статье раскрывается один из способов формирования социально-интерактивных и организационно-адаптационных умений учащихся в процессе совместного выполнения задач по математике. Описаны практические советы по работе в онлайн-офисном сервисе Диск Google и предложены задания для совместного выполнения учениками.

Ключевые слова: организационно-адаптационные умения, социально-интерактивные умения, учебно-исследовательские умения, онлайн-офисный сервис.

Larysa Golodiuk. Formation of teaching and research skills of students in the process of collective implementation of tasks in mathematics.

The article deals with some aspects of organizational and adaptational, social and interactive skills of students in the process of common implementation of tasks in mathematics. Practical pieces of advice of organization of the online office service Google Drive and objectives for common implementation by students are offered.

Key words: organizational and adaptational skills, social and interactive skills, teaching and research skills, online office service Google Drive.

УДК 37.013.42

Н. А. Клішевич

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АДАПТАЦІЙНИХ УМІНЬ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті здійснено аналіз соціально-педагогічної роботи з підлітками в загальноосвітніх закладах, визначені соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків, обґрунтовано зміст соціально-педагогічної діяльності з адаптації підлітків до нового середовища навчального закладу.

Ключові слова: соціально-педагогічні умови, адаптація, соціально-педагогічна діяльність, підлітки з делінквентною поведінкою.

Постановка проблеми. Упродовж десятиліть загальноосвітні навчальні заклади залишаються провідними інститутами соціального виховання. Реформування системи освіти, котре нині відбувається в Україні, активізувало

подальшу наукову розробку теоретичних і прикладних аспектів проблеми адаптації підлітків до нових умов навчання.

Адаптація особистості є актуальною і одночасною однією з складних проблем соціальної педагогіки. У процесі адаптації людина виступає об'єктом впливу соціального середовища і активним суб'єктом, усвідомлює вплив цього середовища. Але часом, особливо в переломні періоди, як життєдіяльності людини, так і в періоди радикальних економічних і соціальних реформ, виникає невідповідність потреб особистості вимогам навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що адаптивні механізми у старшому підлітковому віці розвинуті недостатньо (І. Булах, Т. Драгунова, Л. Жезлова, Л. Закутська, В. Каган, І. Кон, О. Личко, Н. Максимова, О. Новикова, С. Подмазін, Г. Прихожан, О. Яковлева та інші). Крім того, труднощі процесу адаптації підлітків підсилюються «кризовістю» та «критичністю» цього вікового етапу у розвитку особистості, що виражається у підвищеній тривожності, пов'язаній, головним чином, з особливостями самооцінки, необхідністю вибору майбутньої професії, у труднощах входження у доросле життя, невідповідністю до виконання нових соціальних ролей, суперечностями у сфері спілкування тощо.

Різні аспекти проблеми адаптації були предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, проте й досі відсутній єдиний погляд на саму сутність даного поняття. Досить неоднозначно визначаються соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків, а також питання про те, як впливають індивідуально-психологічні та особистісні характеристики суб'єкта на особливості його адаптації до нових умов навчання.

Мета статті полягає у характеристиці соціально-педагогічних умов формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків та обґрунтуванні змісту соціально-педагогічної діяльності з адаптації підлітків до нового середовища навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Визначальним фактором адаптованості є розвиток здібностей особистості до самовдосконалення на основі врахування її вікових особливостей. Основною особливістю підліткового віку є якісні зміни, що зачіпають всі сторони розвитку. Процес анатомо-фізіологічної перебудови є фоном, на якому протікає психологічний криза. Серед особистісних характеристик підліткового віку український дослідник В. Лютий визначає: особливості темпераменту, пізнавальної та емоційно-вольової сфери, характеру, світогляду, мотивації та ціннісних орієнтацій, які роблять підлітка чутливим до психотравмуючих ситуацій, зменшують здатність опиратися негативним соціальним впливам і знаходити правомірні способи подолання труднощів, зокрема відставання в загальному інтелектуальному розвитку або в розвитку окремих пізнавальних процесів, мови, уваги; педагогічна занедбаність, характерологічні відхилення (акцентуації характеру та психопатії), несформованість комунікативних навичок, невпевненість у собі, неадекватна самооцінка, екстернальний локус контролю, вживання підлітками алкоголю та наркотиків. У підлітковому віці до цього можуть призвести гіпертрофовані

підліткові реакції на надмірний контроль дорослих (реакції емансипації, наслідування, групування) [7].

На думку російської дослідниці І. Дубровіної, рівень соціально-психологічної адаптації підлітків залежить від ступеня самооцінки, рівня тривожності і умінні свідомо ставити перед собою досить високі цілі з наступними цілеспрямованими зусиллями з їх досягненням [6, с. 419]. У зв'язку з цим слід зазначити, що здатність до цілепокладання існує у підлітків завдяки виникненню особливого комплексу потреб, що виражаються в прагненні вийти за межі навчального закладу та долучитися до діяльності дорослих. Якщо ж всі переживання, інтереси, прагнення підлітка залишаються зосередженими на проблемах суто шкільного життя – на уроках, оцінках тощо, то це є свідченням того, що підліток не підготовлений до переходу на нову вікову ступінь і, відповідно, про можливі проблеми соціальної адаптації [3, с. 92].

Соціальну адаптацію можна визначити як процес встановлення оптимальної відповідності особистості і навколишнього середовища в ході здійснення властивої людині діяльності, який дозволяє індивіду задовольняти актуальні потреби і реалізувати пов'язані з ними значимі цілі, забезпечуючи в той же час відповідність максимальної діяльності людини, її поведінки, вимогам середовища. Соціальна адаптація до нового колективу – одна з важливих проблем підлітків. Особливості процесу адаптації залежать від структури його потреб і мотивів, ступеня адекватності його самооцінки, адаптивних здібностей. Здатність підлітків до самопізнання є визначальним чинником їх адаптованості. Тип спілкування з дорослими впливає на їх адаптацію. Рівень адаптованості підлітків залежить від ступеня їхньої самооцінки, рівня тривожності, умінні свідомо ставити перед собою високі цілі і досягати їх. Враховуючи ці аспекти, завдання соціального педагога створити умови для успішного протікання адаптаційних процесів у підлітків. Сучасний досвід соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на повноцінну життєдіяльність і духовний розвиток особистості, знаходить багатовимірні ціннісні обриси.

Соціально-педагогічна діяльність полягає у наданні допомоги людині, сім'ї, групі осіб, котрі попадають у складну ситуацію, шляхом матеріально-фінансової, морально-правової, психолого-педагогічної підтримки. Т. Алексєєнко вважає головним у соціально-педагогічній діяльності допомогу особистості. На її думку, мета діяльності полягає у сприянні в адаптації та позитивній соціалізації особистості шляхом допомоги їй у засвоєнні соціальних норм і цінностей; створенні умов для психологічного комфорту і безпеки як дорослого, так і дитини; задоволенні потреб і забезпеченні прав особистості; попередженні негативних явищ у сім'ї, школі, іншому найближчому соціальному оточенні [9].

Відомий російський вчений М. Галагузова наголошує, що основною відмінністю соціально-педагогічної діяльності від педагогічної є те, що потреба в ній з'являється тоді, коли в індивіда, особистості, групи виникає проблемна ситуація. Якщо педагогічна діяльність має нормативно-програмний характер, то

соціально-педагогічна завжди є „адресною”, спрямованою на конкретну дитину та вирішення її індивідуальних проблем шляхом вивчення особистості дитини та навколишнього середовища, пошук засобів, які допоможуть дитині вирішити її проблему. Якщо педагогічна діяльність має неперервний характер, то соціально-педагогічна скоріше локальна, обмежена тим часовим проміжком, у період якого вирішується проблема [5, с. 183].

Головним у соціально-педагогічній діяльності, на думку Н. Рибаквої, є створення для особистості приймаючого та підтримуючого середовища, «оздоровлення» її соціальних стосунків, «запуск» механізмів самоорганізації, саморозвитку, самозабезпечення на будь-якому рівні – від індивідуально-особистісного до групового [8, с. 44].

Подібну точку зору поділяє відомий дослідник О. Безпалько. Вона зазначає, що результатом соціально-педагогічної діяльності є формування в особистості певного рівня соціальних якостей, самосвідомості, самовизначення та самоствердження як складових суспільного буття, відповідно до її можливостей та особливостей соціального середовища. Соціально-педагогічну діяльність О. Безпалько трактує, як таку, що спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини [2, с. 17].

Основні напрями соціально-педагогічної діяльності в освітньому закладі визначаються проблемами, що виникають в процесі навчання і виховання дітей. Можна виділити наступні напрями з адаптації підлітків в навчальному закладі:

- діагностичний – спрямований на вивчення ступеня й особливостей пристосування підлітків нової соціальної ситуації, виявлення проблем;
- консультативний – спрямований на підвищення рівня психологічної компетенції суб'єктів освітнього процесу (адміністрації, класного керівника, психолога, соціального педагога);
- методичний – спрямований на вдосконалення методики і модифікацію змісту навчання. Він здійснюється спільно з адміністрацією навчального закладу за результатами аналізу психолого-педагогічного статусу учнів;
- профілактичний – здійснюється психологом, соціальним педагогом. Він спрямований на надання підтримки кожній дитині, на попередження можливих порушень у розвитку учнів;
- корекційно-розвиваючий – завдання цього напрямку організація педагогічної допомоги учням, що зазнають різні труднощі в навчанні, спілкуванні з урахуванням їх індивідуальних особливостей; корекція і розвиток комунікативної, пізнавальної, емоційно-вольової сфери, формування соціальних навичок, що сприяють успішній адаптації, підвищення їх адаптивних здібностей. Робота проводиться з дітьми індивідуально або в мікрогрупах [9, с. 45].

Правильно організована соціально-педагогічна діяльність передбачає орієнтацію на особистість, індивідуальність, розкриття особистісного потенціалу дитини, надання їй комплексної допомоги у вирішенні особистісних

проблем, в усвідомленні себе суб'єктом власного життя. Вона припускає соціальне загартовування дітей, підлітків, розвиток здатності у них вижити в складних життєвих обставинах, спрямована на формування і розвиток моральних орієнтацій, моральної свідомості, соціально значущих установок в життєвому самовизначенні, моральної поведінки дитини [4, с. 99].

Для ефективного вирішення поставлених завдань соціально-педагогічної діяльності в період адаптації підлітків використовуються такі заходи:

- проведення адаптаційних занять на початку року з метою сприяння шкільної адаптації учнів за допомогою опрацювання потенційно проблемних зон у різних сферах шкільного життя;

- проведення індивідуальних або групових консультацій для батьків з проблеми адаптації;

- проведення діагностичних обстежень адаптації в шкільному середовищі з метою вивчення ступеня й особливостей пристосування підлітків до нової соціальної ситуація;

- проведення психолого-медико-педагогічного консилиуму з метою оцінки психолого-педагогічного статусу підлітка і визначення стратегії супроводу, шляхів вирішення проблем навчання та особистісного розвитку;

- проведення індивідуальних та групових консультацій для педагогів і класного керівника з метою створення ситуації співробітництва, рекомендацій з надання допомоги учням, які відчувають труднощі в процесі адаптації;

- проведення індивідуальної та групової корекційно-розвивальної роботи з дітьми «групи ризику» з метою корекції проблем адаптації.

Одним із пріоритетних завдань соціально-педагогічної роботи навчальних закладах полягає в пошуку різних способів формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків, особливо підлітків із делінквентною поведінкою.

Поштовхом до оновлення змісту та форм соціально-педагогічної роботи з делінквентними підлітками у загальноосвітніх навчальних закладах стало започаткування у 1997 році психологічної служби. Відповідно функціоналу соціального педагога серед чисельної низки завдань виокремлюються такі, як попередження конфліктів в учнівських колективах; орієнтація учнів на здоровий спосіб життя; профілактика правопорушень серед неповнолітніх, робота з учнями «групи ризику».

З огляду на це соціальні педагоги та практичні психологи починають використовувати інтерактивні технології. Серед інтерактивних технологій особливого поширення набуває метод „рівний-рівному”, рольові ігри, інтерактивні заняття, соціально-психологічні та просвітницькі тренінги для підлітків та їхніх батьків.

Крім інтерактивних методів профілактичної роботи, для покращення обліково-аналітичної роботи фахівців запроваджуються соціально-психолого-медико-педагогічні картки учнів, щоденники поведінки, плани екстреного реагування на пропуски чи протиправні вчинки підлітків, обліково-профілактичні картки роботи з неблагополучними сім'ями, карти руху учнів «групи ризику». Важливе місце посідає інспектування сімей дітей груп ризику,

зокрема проведення рейдів із залученням психолога, соціального педагога, класного керівника, представника служби у справах дітей, кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

Ще однією інноваційною технологією, яка запроваджувалася у загальноосвітніх навчальних закладах з другої половини 90-х рр. ХХ ст., були елементи відновного правосуддя, а саме використання таких форм, як шкільні служби розв'язання конфліктів, медіація.

З метою профілактики делінквентної поведінки та зниження рівня конфліктності серед учнів в окремих загальноосвітніх навчальних закладах створюються шкільні служби розв'язання конфліктів, координаторами роботи яких стають соціальні педагоги та практичні психологи. Діяльність шкільної служби розв'язання конфліктів здебільшого пов'язана саме із вторинною профілактикою делінквентної поведінки підлітків. В основу роботи цієї служби покладено метод «рівний – рівному», тобто активно залучаються переважно старшокласники, які пройшли спеціальне навчання. Вони є посередниками в розв'язанні конфліктів, що виникають між учнями школи, проводять «кола» в класах та профілактичні заняття. Варто зауважити, що більшість конфліктів у школах, де є така служба, розв'язують без втручання дорослих або застосування дисциплінарних заходів реагування.

Ще одним напрямом роботи шкільної служби розв'язання конфліктів є упровадження програми розвитку життєвих навичок, яка сприяє соціальній реабілітації підлітків із делінквентною поведінкою. Тоді як до координатора шкільної служби надходить інформація від інспектора міліції про те, що учень певної школи скоїв некримінальне правопорушення, – застосовують мотиваційне консультування для залучення підлітка до програми життєвих навичок (або кіл підтримки) [1].

Отже, соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою у загальноосвітніх навчальних закладах здійснювалася у межах первинної та вторинної профілактики. Вона спрямована на забезпечення соціальними педагогами та педагогічним колективом школи цілеспрямованого впливу на мікросередовище та особистість підлітка із делінквентною поведінкою з метою усунення чинників, що негативно впливають на його соціалізацію та спричиняють подальші відхилення у поведінці, а також з метою формування у неповнолітнього особистісних якостей, які б унеможливили подальшу асоціальну поведінку та забезпечували реінтеграцію неповнолітнього у соціальне життя. Основними засобами соціально-педагогічної роботи загальноосвітнього навчального закладу з метою профілактики делінквентної поведінки була індивідуальна виховна робота, застосування корекційного впливу на мікросередовище та включення неповнолітнього у позитивні соціальні відносини та соціально-корисну діяльність.

Висновки. Серед актуальних аспектів сучасної проблеми взаємодії особистості і соціуму з найбільш значущих є питання своєчасного формування у підлітків адаптивних здібностей. Адаптація особистості це одна зі складних

проблем соціальної педагогіки. Пильна увага до шкільної адаптації викликано тим, що, будучи динамічним процесом прогресивної перебудови функціональних систем організму, вона забезпечує віковий розвиток школяра. Механізми пристосування, що виникають у процесі адаптації, щоразу актуалізуються і використовуються в подібних ситуаціях, закріплюються у структурі особистості і стають підструктурами її характеру. Сенс адаптаційного періоду в освітній установі полягає в тому, щоб зробити природний процес адаптації більш інтенсивним.

Список використаної літератури

1. Алемаскин М. А. Воспитательная работа с подростками / М. А. Алемаскин. – М. : Знание, 1979. – 42 с.
2. Безпалько О. В. Теорія та практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в в територіальній громаді : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Безпалько Ольга Володимирівна. – Луганськ, 2006. – 537 с.
3. Белкин А. С. Основы возрастной психологии : учеб.-метод. пособие / А. С. Белкин. – М. : Академия, 2000. – 244 с.
4. Василькова Ю. В. Социальная педагогика : курс лекций / Ю. В. Василькова, Т. А. Василькова. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 346 с.
5. Галагузова М. А. Категориально-понятийные проблемы социальной педагогики / М. А. Галагузова // Понятийный аппарат педагогики и образования : сб. науч. тр. / отв. ред. М. А. Галагузова. – Екатеринбург : Изд-во «СВ-б», 1998. – Вып. 3. – С. 168-184.
6. Дубровина, И. В. Рабочая книга школьного психолога / И. В. Дубровина, А. Д. Андреева ; под ред. И. В. Дубровиной. – М. : Международная академия, 2002. – 115 с.
7. Лютий В. П. Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від покарання з випробуванням: дис. ... канд. пед. наук : 13.01.05 / Вадим Петрович Лютий. – К., 2010. – 296 с.
8. Рыбакова Н. А. Социальная работа и социальное образование: условия сохранения и развития жизненных сил человека в динамике социобытия : монография / Рыбакова Н. А. – Псков : Псковский гос. пед. ин-т., 2000. – 184 с.
9. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
10. Шептенко П. А. Методика и технология работы социального педагога : учебник / под ред. В. А. Сластенина. – М., 2001. – 278 с.

Наталія Клишевич. Соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків в процесі особистісного становлення.

В статті здійснено аналіз соціально-педагогічної роботи з підлітками в загальноосвітніх закладах, визначено соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь

подростков, обосновано содержание социально-педагогической деятельности по адаптации подростков к новой среде учебного заведения.

Ключевые слова: социально-педагогические условия, адаптация, социально-педагогическая деятельность, подростки с делинквентным поведением.

Natalia Klishevych. Social and educational conditions of the adaptive organizational skills of adolescents in the personal development.

This article analyzes the social and educational work with young people in secondary schools. Social-pedagogical conditions of organizational and adaptation abilities of teens are determined. The content of social and educational activities adaptation of adolescents to the new environment of the institution is given.

Key words: social and educational conditions, adaptation, social and educational activities, adolescents with delinquent behavior.

УДК: 371.385.4:82.091(123)

І. О. Небеленчук

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БИЛИННОГО ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ

У статті розкрито сутність понять «географічна земля», «епічна земля», «героїчна земля», «Руська земля»; з'ясовано значущість зазначених понять для розуміння билинного героїчного епосу; показано значення образу землі з позицій реального й ідеального зображення; розкрито основні мотиви билинного епосу.

Ключові слова: географічна земля, епічна земля, героїчна земля, Руська земля, билинний епос, Русь, фольклористика, символічний образ землі.

Постановка проблеми. У літературознавстві, методиці викладання літератури та й у самій літературі утвердилося поняття „епічна земля”. Цей термін зазвичай відносять до пам’яток літератури, а також до героїчного епосу: билини, думи, легенди, перекази, пісні, ліро - епічні поеми, сказання, дагани, саги. Нашу країну давні предки називали різними словами. Серед значної кількості назв, що їх застосовували давні, відомі такі: Київська Русь, Давня Русь, Давньоруська земля, земля Руська. Остання назва доволі часто зустрічається в легендах, думах, билинах, пам’ятках літератури.

Зазначена тема є предметом уваги таких дослідників, як: М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Сумцов, О. Потебня, С. Мишанич, П. Житецький, І. Орбелі, І. Франко, Р. Менендес - Пидаль, В. Жирмунський, М. Конрад, Г. Булашев, В. Пропп, М. Стеблін - Каменський, В. Гусев, Є. Мелетинський, А. Петросян, В. Бойко та багатьох інших. Найвідомішими збирачами та записувачами билин є Трофим Рябінін, Марія Кривополенова, Василь Щегольонко, Марфа Крюкова.

Серед сучасних дослідників, які розглядали особливості билинного епосу, можемо назвати Н. Шумаду, В. Качкана, М. Новикову, В. Топорова, Л. Дунаєвську, В. Давидюка, Б. Путілова, та інших.